

Az 1956-os magyarországi forradalom hatása Erdélyben

<https://erdelyikronika.net/2019/10/az-1956-os-magyarorszag-i-forradalom-hatas-a-erdelyben>

Írta Kovács Szabolcs

Sztálin halálát követően látványos „desztalinizáció” vette kezdetét, mely során a hatalmon lévő politikai elit rákényszerült saját tevékenységének felülvizsgálatára. Bulgáriában a helyi munkáspárt főtitkára, Valko Cservenkov 1954-ben megbukott, az 1949-1953 között elítéltek egy részét fokozatosan rehabilitálták. Lengyelországban a házi őrizetben tartott Władysław Gomułka kiszabadult. Magyarországon a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett vezetőréteg Malenkov nyomására kénytelen volt hozzájárulni a korábban – reformista nézetei miatt – félreállított Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséhez. Nagy Imre kormánya megszüntette az államvédelmi rendőrség, a hírhedt ÁVH túlhatalmát, egyben a szervezetet is átstrukturálva, feloszlatta az internálótáborok többségét és feloldotta a kitelepítéseket, majd megkezdődött az 1949-1953 közötti időszakban koncepciós perekben elítélt egyes személyek – jobbára részleges – rehabilitációja.

A Sztálin halálát követő enyhülési hullám Romániában is a diktatúra ideiglenes enyhülésével járt. Ennek egyik folyománya volt, hogy 1955-ben rehabilitáltak több tucat olyan személyt, akiket korábban kizártak a Román Tudományos Akadémiából, és több író és költőt is visszavettek a nemzeti kánonba (így például posztumusz Octavian Goga és Liviu Rebreanu, vagy a kortárs Tudor Arghezi). Ugyanebben az évben megszüntették az ún. „közigazgatási úton történő elmarasztalás” szokását, mely lehetővé tette az állampolgárok bírósági ítélet nélküli fogvatartását, majd 1956-ig hazatérhetett az a megközelítőleg negyvennégyezer ember is, akiket 1951-ben – etnikai vagy politikai alapon – a Bărăganban létrehozott munkatáborokba deportáltak.

Megkezdődött a Securitate részleges átszervezése is, melynek eredményeként több ezer tisztet bocsátottak el és megisztították a civil hírszerzői hálózatot is. A fokozatos enyhülés eredményeként egyre nyíltabban bírálták a pártvezetést a párton belül: az RMP Pártbizottsága 1956. július 31-i plenáris ülésén például a temesvári, vajdahunyadi és nagyváradai küldöttek nyíltan nehezményezték a közéletben uralkodó áldatlan állapotokat.

A romániai magyarság számára fontos szerepet töltött be a román-magyar államközi kapcsolatokban bekövetkezett enyhülés. 1956-ban a magyar és román politikai vezetés kétoldalú megállapodást kötött, melynek értelmében augusztus 15-től könnyített formában,

vízum nélkül is lehetségessé vált az utazás a két ország állampolgárai számára. Tíz év után ismét lehetségessé vált a határon inneni és túli rokonok és ismerősök közt a kapcsolattartás, az erdélyi magyar értelmiség pedig felvehette a kapcsolatot magyarországi kollégáival. 1956 júliusában Pándi Pál budapesti újságíró, a *Szabad Nép* napilap munkatársa hivatalos meghívásra többhetes romániai úton vett részt, ahol több magyar értelmiségivel, köztük Sütő Andrással, Tóth Sándorral és Földes Lászlóval is elbeszélgetett. Benyomásait a *Közös dolgainkról* című cikkében foglalta össze, mely szeptember 9-én jelent meg. Bár cikke jobbra pozitív hangvétellel íródott, kitért egyes, a bukaresti nemzetiségpolitikában tapasztalható magyarellenes intézkedésekre is. A cikk heves kritikát váltott ki a román államvezetés és egyes újságírók részéről. A magyar kormány ennek elsimítására utasításba adta a bukaresti magyar nagykövetnek, hogy kérjen bocsánatot a román pártvezetéstől.

1956. június 28-án a lengyelországi Poznańban gyári munkások lázadtak fel kezdetben a fizetések elmaradása ellen, de a tömeg hamarosan rendszerellenes jelszavakat kezdett skandálni. A kivonuló rendfenntartók és a tüntető tömeg közötti összecsapásoknak a tüntetők részéről legkevesebb 57, a rendfenntartók részéről 8 halálos áldozata volt. Bár a felkelést két nap alatt lényegében elfojtották, az események Edward Ochab főtitkár bukását eredményezték, akit a tüntetők által követelt Władysław Gomułka követett a hatalomban. A poznańi tüntetés nagy hatással volt a magyarországi forradalom 1956. október 23-i kitörésére.

A magyarországi forradalom kitörése után a román pártvezetés azonnal óvintézkedéseket tett. A Központi Vezetőség október 24-én sürgősségi ülést tartott, amelyen elrendelték a cenzúra bevezetését, „concentra”-ra hívták be a tartalékos tiszteket, és riadókészültségbe helyezték a román hadsereg és a Securitate egyes alakulatait. Október 29-én inkognitóban Budapestre küldték az RMP PB két megbízottját: Aurel Mălnăşant és Walter Romant. A két kiküldött „aggasztó” állapotokról számolt be, kihangsúlyozva, hogy a magyarországi állapotok súlyosabbak, mint azt korábban Bukarestből gondolták. Ami azonban kifejezetten riasztotta a pártvezetést, hogy a két kiküldött a „nacionalista hangulat” erősödéséről számolt be.

A pártvezetés a helyzet eskalálódását megakadályozandó „tűzoltóbrigádokat” küldött ki a leginkább veszélyeztetettnek ítélt (túlnyomórészt erdélyi) zónákba (ezzel párhuzamosan a romániai magyarság körében hosszú raboskodása ellenére is töretlen népszerűségnek örvendő Márton Áron erdélyi püspök számára megtiltották Gyulafehérvár elhagyását). Így például a székelyudvarhelyi születésű Fazakas Jánost Marosvásárhelyre, a Magyar Autonóm Tartomány székhelyére, a magyarul folyékonyan beszélő Miron Constantinescut Kolozsvárra, Petre Luput és Ilie Verdetet Temesvárra. Míg Fazakast a MAT vezetősége együttműködően fogadta, és lényegében végig együttműködött vele a helyzet kezelésében, addig Constantinescut a kolozsvári Bolyai Egyetem diákjai panaszokkal és követelésekkel árasztották el. A két temesvári

kiküldöttet, mikor október 30-án felszólaltak a temesvári Műszaki Egyetem diákjai előtt, szitkokkal és a „szabadságot” szlogennel fogadták, távozásra kényszerítve őket.

A jelenlévő feszültség ellenére Romániában mégsem került sor a magyarországihoz hasonló mértékű megmozdulásra. A lakosság többsége passzívan követte az eseményeket a *Szabad Európa Rádió* és az *Amerika Hangja* adásait hallgatva, a magyar lakosság emellett első kézből is értesülhetett a Magyarországon zajló eseményekről a *Kossuth Rádió* adásain keresztül. Ezenfelül is jobbra békés megmozdulásokra került sor. Kolozsváron a Bolyai Egyetem magyar diákjai november 1-én kivonultak a házsongárdi temetőbe, ahol a halottak napi megemlékezés mellett kinyilvánították szolidaritásukat a magyar forradalommal.

Hasonló megmozdulásra került sor Marosvásárhelyen is. Bukarestben november 5-re hirdettek a helyi egyetemisták szimpátia-megmozdulást, az Egyetem Térre (Piața Universității) kivonuló csoportokat azonban a Securitate gépfegyverekkel is felszerelt egységei várták, majd több száz egyetemistát őrizetbe vettek, és később elítéltek.

Kolozsváron először 1956. október 24-én került sor tiltakozó megmozdulásra a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán Balázs Imre és Tîrnovan Vid Aristid szervezésében. Az épületben összegyűlt néhány száz diák egy öt pontos dokumentumot fogalmazott meg és adott át a gyűlés végén a rektornak, ebben kérték az egyetemi autonómia megvalósítását, a hallgatói egyesület kapcsolatainak szorosabbra fűzését nemcsak a kelet-, hanem nyugat-európai diákegyesületekkel is, és a felvételi vizsgákon a diszkrimináció megszüntetését az „egészségtelen származású” (nagybirtokos, polgári, kulák) társadalmi osztályokba tartozó fiatalokkal szemben. A főiskola rektora a helyi Securitate segítségét kérte, mely körbevette az épületet, és a diákokat igazoltatta. Másnap a két főszervezőt letartóztatták, majd a kolozsvári katonai törvényszék „lázítás” vádjával 7-7 év börtönre ítélte.

A Ion Andreescu Főiskolán történetekkel párhuzamosan kezdődött meg a diákszervezkedés a Bolyai Egyetem magyar hallgatói körében. Dávid Gyula, akkori egyetemi tanársegéd, később politikai elítélt visszaemlékezései szerint már október 24-én a forradalommal szolidarizáló röpcédulák jelentek meg. Az egyetem diákszövetségének megbízásából Várhegyi István egyetemista egy programtervezetet készített, melynek megszövegezésében Koczka György, Kelemen Kálmán, Nagy Benedek és Páskándi Géza is részt vett. Ebben a magyar diákok követelték a szabad külföldre járást, az egyetemek autonómiáját biztosító tanügyi reformot, új ösztöndíjrendszert és népi kollégiumok felállítását a magyar népi kultúra megőrzéséért. A dokumentum soha nem jutott az Egyetem vezetősége elé, mert a Securitate novemberben lefoglalta. A szervezkedésről értesülő Bányai László rektor október 31-én gyűlést hívott össze az egyetem bölcsészkarának dísztermébe, ahol szigorúan megtiltotta, hogy a diákok megtartsák a másnapra tervezett halottak napi megemlékezést a házsongárdi temetőben. Ennek ellenére

Dávid Gyula tanársegéd egy kisebb csoporttal mégis kivonult. A magyar forradalommal való szimpatizálás jeleként a hallgatók nemzeti színű kokárdát és gyászszalagot tűztek ki, majd néhány órás békés megemlékezést követően hazatértek.

A Securitate november közepén kezdte meg a rendszerellenes tevékenységgel vádolt tanárok és diákok összegyűjtését. A diákszövetségi vezetők mellett letartóztatták Dávid Gyulát és a házsongárdi temetőbe kivonult diákokat is (őket 1957-1959 között több perben ítélte el a kolozsvári törvényszék), a Bolyai Egyetemet pedig a „reakció és nacionalizmus fellegváraként” bélyegezték meg. Bűnbakká az egyetem rektorhelyettesét, Gáll Ernőt tették, akit elmozdítottak tisztségéből „engedékenységeért és liberalizmusáért”, valamint az államvédelmi szervek kitüntetett figyelmébe kerültek az egyetem azon tanárai, akik már 1956 előtt is megjárták a börtönt (Balogh Edgár, Demeter János és Jordáky Lajos). 1956. november 6-án a kolozsvári írók (egyben az egyetemi tanári kar egy jelentős része) a magyarországi forradalmat elítélő nyilatkozatot tettek közzé, ezt egyedül Jordáky Lajos nem írta alá (őt 1957 folyamán le is tartóztatták és kihallgatta a Securitate, de vádemelés nélkül szabadlábra helyezték). Az a tény, hogy a kolozsvári megmozdulások nem lépték át az egyetem kereteit, részben az egyetemi diákság és a város lakossága közötti kommunikáció hiányára vezethető vissza, de ennél fontosabb tényező volt a kényes nemzetiségi interakció, mely az 1950-es évek Kolozsvárját jellemezte. A nemzetiségi arány ekkor fordult át a románok javára, a Securitate diverzáns tevékenysége pedig kitűnő érzékkel használta fel a román és magyar etnikum közti bizalmatlanságot, a román lakosságot ugyanis azzal hitegették, hogy a magyar megmozdulás Erdély újbóli elcsatolását készíti elő.

A kolozsvári eseményeknél jelentősebb megmozdulásra került sor Temesváron, ahol a Műszaki Egyetem magyar, román és német diákjai október 30-ra egy szolidaritási gyűlést hívtak össze. A romániai megmozdulások közül ez az egy követte lényegében a magyarországi mintát. Akárcsak a budapesti Műegyetem diákjai, a temesvári diákok is egy tizenkét pontos memorandumot fogalmaztak meg, és olvastak fel az egyetem épületében összegyűlt mintegy két-háromezer diák előtt. Ezek egy része kifejezetten komoly, az adott korszakban tabunak számító követeléseket fogalmazott meg, mint például az orosz nyelv kötelező tanításának eltörlése, a kollektivizálás beszüntetése és a sajtószabadság. Miután a diákok az RKP KV két központi kiküldöttjét nem hallgatták meg és távozásra kényszerítették, a Securitate fegyveres alakulatai körbevették az egyetem épületét. A katonák több száz diákot hurcoltak ki az épületből és szállítottak el teherautókon, majd miután másnap folytatódtak a tüntetések, összetűzésre is sor került a diákok és a rendvédelmi szervek között. A két nap alatt mintegy háromezer diákot tartóztattak le, közülük később harmincegy főt állítottak bíróság elé.

A forradalom napjaiban vagy a forradalmat követő időszakban több szervezkedésre is sor került Erdély területén. Ezekre – terjedelmi okok miatt – most csak a felsorolás szinténjén

térek ki: 1956 végén Brassóban megalakult az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége (EMISZ), Sepsiszentgyörgyön létrejött a Székely Ifjak Társasága (SZIT), Nagyváradon pedig a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete (SZVISZ) hozták létre. 1958-1961 között több száz személyt, főként diákokat hurcoltak meg ezekkel a szervezetekkel összefüggésben.

Egy sajátos és egyedülálló eseményre került sor a fegyveres erők keretén belül. A magyarországi forradalom hatására Teodor Mărgineanu, a Borgóprundon (ma Beszterce-Naszód megye) állomásozó 255. tüzérezred hadnagya megkísérelt egy fegyveres felkelést kirobbantani egységén belül. Mărgineanu novemberben kezdte meg szervezkedését bajtársai között, a fegyveres zendülés időpontját 1956. december 18-ra tűzték ki. Az alakulat sofőre azonban jelentette a szervezkedést a Securitatenak, mely december 17-én este páncélos alakulatokkal vonult a helyszínre, körbevéve a kaszárnyát. A hadnagy szolgálati pisztolyával felfegyverkezve sikeresen elmenekült, és két napig egy borgóprundi lakos házában bujkált, míg elfogták. A kolozsvári katonai törvényszék tizenegy társával állította bíróság elé, Mărgineanut halálra, négy társát életfogytiglani kényszermunkára ítélték. A hadnagyot 1957. június 26-án végezték ki a szamosújvári börtönben.

Bár a romániai megmozdulások nem jelentettek komoly fenyegetést a pártállami berendezkedésre, az 1956-ot követő megtorlás aránytalanul súlyos volt. Stefano Bottoni kutatásai szerint az 1957-1963 közötti időszakban megközelítőleg harmincezer embert tartóztattak le Romániában. Közülük a jelzett időszakban több, mint tízezer személyt ítél el a kolozsvári, bukaresti és iași katonai törvényszék. A kolozsvári perek többségében a magyar származású Macskássy Pál hadbíró alezredes elnökölt. 1957-1959 között 45 halálos ítéletet hajtottak végre. A két legsúlyosabb ítéletet a Szoboszlaj-perben és az érmihályfalvi csoport perében mondták ki. Az előbbiben tíz vádlottat ítél halálra a kolozsvári hadbíró tanácsa (kilenc vádlott magyar, egy román nemzetiségű volt). A halálos ítéleteket a temesvári börtönben hajtották végre. Az érmihályfalvi csoport perében három vádlottat ítélték halálra, közülük két főt végezték ki Szamosújváron.

A kemény megtorlás nem csak belpolitikai célokat szolgált. Az „államrend” fenntartásának és a román államvezetésnek a magyarországi forradalom leverésében játszott szerepe (1956. november 23-án a letartóztatott Nagy Imrét és minisztertársait a román államvezetés jóváhagyásával Romániába deportálták, ahol a snagovi tó partján tartották fogva őket 1957. április 14-ig; itt a Securitate személyzete látta el őrizetüket a magyar származású Butyka Ferenc ezredes parancsnoksága alatt, Walter Roman felügyeletével) miatt Hruscsov 1958-ban hozzájárult a Romániában állomásozó szovjet csapatok és nemzetbiztonsági tanácsadók kivonásához. A forradalom leverése után nyújtott pénzügyi és politikai támogatásért cserébe ugyanakkor Kádár János, az MSZMP vezetője 1958. február 25-én, Marosvásárhelyen tett

látogatásán hivatalosan is kijelentette, hogy „a nemzetiségi kérdés Románia belügye”, ezzel lényegében lemondva a romániai magyarság érdek-képviseléről.

A vásárhelyi találkozót követően az államvezetés megkezdte a magyar oktatási hálózat korlátozását. Ezek közül a legjelentősebb a Bolyai Tudományegyetem elsorvasztása volt, melyet Athanasie Joja oktatásügyi miniszter rendelete alapján egyesítettek a Babeş Egyetemmel. Ugyanebben az évben megszüntették az Oktatásügyi Minisztérium nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztályát, annak vezetőjét, Bányai Lászlót a Nicolae Iorga Történeti Intézet aligazgatójává fokozták vissza.

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1956-os év Romániában két síkon is fordulópontot idézett elő: egyrészt az 1956-os forradalom közvetett hatásaként véget ért a román belpolitikai életre jellemző enyhülési hullám, helyét egy újabb repressziós hullám vette át, mely egészen 1963-ig tartott. Másrészt változás állt be a román nemzetiségpolitikában is, melynek hatásai még napjainkban is érződnek.